

Вознюк О. В., кандидат педагогічних наук, доцент,
докторант кафедри педагогіки, Житомирський
державний університет імені Івана Франка (м. Житомир)
Кубіцький С. О., кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри соціальної педагогіки та інформаційних
технологій в освіті, НУБіП України (м. Київ)

ТВОРЧИЙ АСПЕКТ ПРОФЕСІЙНОГО МИСЛЕННЯ ВЧИТЕЛЯ

Розглядається творчий аспект професійного мислення вчителя, який характеризується фрактальністю, парадоксальністю, діалоговим суб'єкт-суб'єктивним характером та дозволяє педагогові проводити швидкий і ефективний аналіз умов педагогічних ситуацій і приймати оптимальні рішення, тобто діяти науково обгрунтовано, доцільно, своєчасно, економно.

Ключові слова: творче мислення педагога; творчість; обдарованість; креативність; особистість; фрактальне, діалогове мислення, абнотивність.

Рассматривается творческий аспект профессионального мышления учителя, который характеризуется фрактальностью, парадоксальностью, диалоговым субъект-субъективным характером и позволяет педагогу проводить быстрый и эффективный анализ условий педагогических ситуаций и принимать оптимальные решения, то есть действовать научно обоснованно, целесообразно, своевременно, экономно.

Ключевые слова: творческое мышление педагога; творчество; одаренность; креативность; личность; фрактальное, диалоговое мышление, абнотивность.

The creative aspect of teacher's professional thinking is analyzed which is characterized with fractality, paradoxicality, dialog subject and subject character allowing to conduct quick and effective analysis of the conditions of pedagogical situations and make optimum decisions, that is, to operate scientifically grounded, expediently, timely and economically.

Keywords: creative teacher's thinking; creativity; giftedness; personality; dialog fractal thinking, abnотivity.

Професійне мислення вчителя вміщує ряд ознак, якостей і властивостей, що дозволяють говорити про педагогічне бачення світу, притаманне вчителю-майстру. Проте проблема дослідження цих властивостей потребує цілісного і глибокого вивчення.

Науковцями розглянуто різні види педагогічної діяльності, що вимагають значних інтелектуальних витрат. Основна увага вчених (Ю.М. Кулюткіна, В.А. Сластьоніна, Р.С. Сухобської, В.Д. Шадрікова, А.В. Брушлінського, Ю.Д. Корнілова, В.О. Якуніна, Н.В. Кузьміної, О.О. Реана, Л.М. Мігіної, І.В. Дубровіної, М.Д. Тугушкіної, Л.В. Пуляєвої, А.К. Маркової, С.Г. Вершловського та інших психологів) звернена на оптимізацію його розумової діяльності в процесі організації та управління навчально-пізнавальною активністю учнів. Проте менше проводиться досліджень (Д.В. Вількєєв, А.І. Кіршбаум, С.Н. Башинова, Т.Р. Кисельова, Ю.М. Дубровіна та інші), спрямованих на вивчення особливостей творчого мислення педагога. Зазначене і постає **завданням** нашої статті.

Аналіз наукових джерел дозволяє теоретично обгрунтувати і частково експериментально перевірити психологічний конструкт абнотивності, основними складовими якого є соціальний інтелект,

креативність учителя, мотиваційно-когнітивний компонент. Під абнотивністю розуміється комплексна здібність учителя до адекватного сприйняття, осмислення і розуміння креативного учня, здатність помітити обдаровану дитину і надати необхідну психолого-педагогічну підтримку в розвитку його природного потенціалу. Відмінності коефіцієнтів кореляції між результатами тестів за оцінкою креативності школярів і опитувальника вчителів з високим і низьким соціальним інтелектом є значущими.

До особливостей творчого мислення вчителя, значущих для успішного вирішення педагогічних ситуацій, науковці (М.М. Кашапов, Н.В. Кузьміна та ін.) віднесли наступні: 1) вибірковість накопичення знань для їх практичного застосування; 2) чутливість до суперечностей педагогічної ситуації, уміння бачити проблему; 3) мислення починається із зародження і формулювання проблемної ситуації; 4) одна і та ж педагогічна ситуація породжує у вчителя різні педагогічні проблемні ситуації; 5) виявлення різних рівнів проблемності у вирішуваній педагогічній ситуації; 6) прогнозування наслідків можливої реалізації рішень, що виробляються; 7) педагогічне рішення дуже тісно пов'язане з його реалізацією, яка дозволяє усунути

неадекватності, розузгодження діяльності. Це означає поєднання як пізнавальної, так і виконавчої діяльності вчителя.

М.М. Кашапов на основі аналізу виділяє наступні інструментальні ознаки творчого педагогічного мислення: наявність специфічних стратегій діяльності: висування нових цілей педагогічної діяльності, яке призводить до нового бачення ситуації; використання і винахідництво відповідних способів діяльності, вихід за межі ситуації, творче переосмислення власної особистості; сформованість стилю педагогічного мислення: самодостатня система саморегулювання; висока структурованість знань, умінь бачити досліджену ситуацію в системі: здатність бачити у складному просте, в простому складне [2, с. 94-107].

Творче мислення реалізується на особистісному рівні. Метод системного узагальнення дозволяє дійти висновку, що творчі, креативні, обдаровані люди характеризуються такими якостями:

МОРАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ:

- мінімальна агресивність, альтруїзм;
- непрагматична, духовна ціннісно-світоглядна орієнтація;
- орієнтація на щирість та справедливість;

СОЦІАЛЬНО-ПОВЕДІНКОВІ ОСОБЛИВОСТІ:

- відкритість до різнобічних проблем, суперечностей, інновацій;
- розвинутий пошуковий механізм;
- уміння виходити за межі соціально-рольових установок;
- уміння дистанціюватися від ситуації;
- внутрішня мотивація, самодетермінованість, надситуативність як здатності суб'єкта виходити за межі однозначних конструкцій "зовнішньої доцільності";
- здатність до перенесення досвіду в нову ситуацію та до об'єктивних оцінок;
- інтеграція активного та пасивного, право- та лівопідкульового підходів до освоєння світу;
- відхилення від шаблону у поведінці, впертість;
- розвинене почуття гумору;
- адекватна самооцінка, критичне ставлення до своїх досягнень;

ОСОБЛИВОСТІ СПРИЙНЯТТЯ, МИСЛЕННЯ ТА ПІЗНАННЯ:

- здатність до багатозначного, багатомірного, парадоксального, бісоціативного, "сутінкового", фрактального

мислення та розуміння реальності та її опанування;

- синтетичні здібності мислення;
 - оригінальність та ефективна організація мислення;
 - розвинена інтуїція, високий ступінь використання підсвідомості;
 - розвинуте асоціативне мислення та його метафоричність;
 - прагнення до знаходження нових життєвих та наукових сенсів;
 - цілісність, гнучкість, об'ємність сприйняття;
 - мислення за аналоговим принципом;
 - здатність до прогнозування;
 - орієнтація на зв'язок предметів та явищ світу;
 - здатність знаходити приховані властивості предметів та встановлювати між цими малоімовірними властивостями зв'язок, орієнтуючись на гіпотезувальне світосприйняття (здатність до висування багатьох гіпотез, що потребує актуалізації нечіткої, "сутінкової", багатозначної логіки сприйняття світу);
 - розвиток фантазії, уяви, легкість генерування ідей;
 - підвищена чутливість, зниженні пороги чуттів, високий енергетичний рівень, підвищена сприйнятливості, емпатійність;
 - імпульсивність;
 - емоційна забарвленість окремих процесів, емоційне ставлення, вплив почуттів на суб'єктивне оцінювання, емоційне занурення у діяльність;
 - емоційна сензитивність та лабільність;
 - високий рівень емоційної збудливості;
 - здатність до синестезії (міжчуттєвої асоціативності);
- ### *СИНЕРГЕТИЧНІ АСПЕКТИ:*
- творчість реалізується на всіх рівнях психічної активності людини, відтак, можна говорити про творчу поведінку, творче мислення, і навіть про творчі життєві цінності;
 - творчості притаманні синергетичні риси, тому творча людина виявляє феномен творчої багатомірності, нададдитивності, коли окремих таланти людини складається із суми її талантів;
 - тому творчі люди виявляються двоїстими, парадоксальними, амбівалентними істотами, яким притаманні риси, що взаємно виключають одна одну;
 - творчість людини виявляє тісний зв'язок з обдарованістю;
 - творчість постає також і креативністю, яка у широкому розумінні – це творчі

здібності в усій різноманітності їхнього прояву;

– виявлення численних зв'язків між окремими мозковими полями;

– неповторне поєднання деяких акцентуйованих рис особистості.

Загалом, здатність до творчості як вищої самодостатньої, самостимулюючої та самостійної цінності, що впливає з пошукової активності (інстинктивно характерної для всіх живих істот) характеризується тим, творча (креативна, талановита, обдарована) людина, спрямовуючись на творчу активність як автономну самоцінну сутність, звільняється від "принципу корисності" та починає сприймати іншу людську істоту, потенційного носія творчості, як вищу самодостатню цінність.

Особливо важливим постає реалізація у творчому акті так званого багатозначного, парадоксального, "сутінкового", голограмного, **фрактального мислення**. Розглянемо ознаки творчого фрактального мислення [1].

По-перше, важливими є цілісність і універсальність фрактального мислення. Всі об'єкти реальності розглядаються в контексті такого мислення такими, що володіють єдиною глибинною структурою, динамікою, функціями, взаємозв'язками. В основу буття тут покладені західний і східний принцип "все у всьому" – єдина монада (вчення Лейбніца – монадологія), єдиний Брахман, який відбитий в безлічі Атманів, у сфері яких керує загальна тотальна буттєва і методологічна ізоморфність. Тому фрактальне мислення – це аналогове мислення.

По-друге, фрактальне мислення – це містичне, парадоксальне мислення, занурене в реальність, де дійсне і розумне, актуальне і потенційне, реальне і віртуальне єдині.

По-третьє, фрактальне мислення передбачає вбудованість мислення в реальність, коли реальні події знаходять віддзеркалення на рівні мислення (синхронність подій фізичної і психічної реальності, за К. Юнгом).

По-четверте, єдність мислення і буття, відбита в принципі фрактальності мислення, передбачає взаємний вплив свідомості і реальності, коли свідомість може творчим чином моделювати реальність, керувати реальністю (парадокс "*Спостерігач*" у квантовій фізиці, сучасні вчення про свідому трансформацію реальності – "*Сіморон*", "*Транссерфінг*" та ін.).

Загалом, **фрактальне мислення педагога** реалізується у площині достатньо

розроблених напрямів сучасної науки як форми суспільної свідомості (що знаходить втілення у багатьох інтернетівських джерелах, де йдеться про "фрактальну логіку", "фрактальне мислення", "фрактальний принцип побудови психофізіологічних та соціальних процесів", "фрактальну матрицю мистецтва, сну, літературних творів", "універсальний семантичний простір Всесвіту" та ін.), які мають знайти відповідну теоретико-методологічну адаптацію у системі педагогічного знання, педагогічній практиці та педагогічній дійсності взагалі.

Зазначене відповідає думці Ю. В. Шароніна, який виділяє характерні синергетичні риси творчого (креативного) мислення педагога: багатоваріантність, розмаїтість ходів, випадковість, хаотичність. Наріжними параметрами творчої особистості він вважає: активність, діалогічність мислення, відкритість, творчу уяву, морально-ціннісні орієнтації, відповідальність, волю самовираження, самовираження, реалізацію, задоволеність діяльністю. Зазначені риси творчого мислення притаманні й психофізіологічним особливостям актуалізації афективно-перцептивної сфери людини, коли, як доводять психологічні дослідження, такі характеристики сенсорних стимулів зовнішнього середовища, як складність, новизна, невизначеність, амбівалентність постають необхідними й обов'язковими для перебігу перцептивних процесів [4; 5].

Особливості **фрактально-парадоксального мислення** можна продемонструвати за допомогою **діалогічного мислення педагога**, яке обґрунтовує В. А. Кушнір у своїй докторській дисертації, присвяченій системному аналізу педагогічного процесу. Діалогіка, вважає цей автор, має "двоїсте значення: від "ді" – "два" і "діа" – "між", "через". Отже, діалогіка є діалогом не тільки двох, а й більше логік. Основними особливостями діалогіки мислення педагога відповідними налаштуваннями педагогічного процесу можна назвати такі:

– одночасна присутність у фрагментах мислення і відповідно налаштованого педагогічного процесу декількох логік;

– розмивання і становлення нечіткими логічних фрагментів мислення і педагогічного процесу, інакше, в кожному фрагменті в ролі панівних можуть бути декілька логік одночасно, які будуть переплітатимуться з логіками інших фрагментів;

– диз'юнктивна множина різних монологік, парадигм і теорій перетворюється у недиз'юнктивну множинність

(різноманіття), здатну до саморозвитку, самоорганізації, до генерування нових можливостей;

– доповнювальність у такій множинності стає більш слабкою, ніж доповнювальність у розумінні Н. Бора, а саме: в уявленні педагога й відповідно налаштованому педагогічному процесі різні монологіки, парадигми, підходи, теорії не вилучають одна одну, а можуть співіснувати одночасно; співіснування різних "моно-" не обов'язково одночасне – деякі "моно-" взагалі можуть зникнути;

– "моно-" можуть мати різні спектри значень, інтенсивності, відносного впливу, панування і т.п., в тому числі нульові та одночасно максимальні;

– діалогіка мислення педагога уявляє педагогічний процес як живий, пульсуючий, коли в ньому щось постійно змінюється, одне переходить в інше, міняється місцями, хід розвитку змінюється на протилежний, визначальне стає другорядним і навпаки, зникає і виникає, синтезується і розпадається;

– постійно й одночасно відбуваються процеси ідентифікації і відособлення, ототожнення і відчуження;

– моноцентризм замінюється пульсуючим поліцентризмом, коли одні центри зміцнюють свою владу, інші – послаблюють, а то і щезають зовсім, щоб виникнути колись пізніше у новій якості;

– у мисленні педагога й відповідно налаштованому педагогічному процесі панує "царство можливостей"; усі особливості, що перераховані вище й будуть перераховані нижче, є тільки можливими, а не необхідними, інакше, кожна з них може мати місце, а може й не мати;

– діалог стає методологією мислення, діяльності, способом і засобом розуміння педагогічного процесу, в тому числі учнів, принципом навчання та виховання;

– діалогічна множинність різних "моно-" стає нечіткою, а відповідний педагогічний процес матиме нечітку логіку, що означає логічну неоднорідність, логічну

нерівномірність педагогічного процесу, тобто різні логіки в різних фрагментах педагогічного процесу будуть мати різний вплив; перестають діяти правила класичної логіки – "А тотожне А" ($A = A$), правило виключення третього, порушується властивість транзитивності – "якщо із А впливає В, а із В – С, то із А впливає С";

– діалогічне мислення передбачає, що кількісні співвідношення у педагогічному процесі не підкоряються законам класичної логіки: порушується транзитивність – "із того, що $A = B$, а $B = C$ не випливає, що $A = C$ "; порушується адитивність – "якщо вчора учень відповів на "5", а сьогодні на "6", то це зовсім не означає, що він заслужив оцінку "11"; усі арифметичні операції над кількісними оцінками педагогічного процесу проблематичні й тільки при певних умовах та суттєвих обмеженнях можуть вважатися адекватними реальності.

Діалогіка мислення педагога та відповідне налаштування педагогічного процесу надає можливість і сприяє виникненню у педагогічному процесі різних "полі-" (полілогіка, поліцентризм), приводить до суб'єктно-суб'єктного та діалогічного рівнів управління і спілкування, є умовою демократизації педагогічного процесу, вільного розвитку особистості учня і педагога, збереження індивідуального в колективі, гармонізації педагогічного процесу" [3, с. 306-207].

Висновки. Аналізуючи роботу педагогів-майстрів, які досягли професійних вершин у своїй педагогічній діяльності, завжди можна виявити вміння проводити швидкий і ефективний аналіз умов педагогічних ситуацій і приймати оптимальні рішення, тобто діяти науково обґрунтовано, доцільно, своєчасно, економно, що досягається саме за умов діалогового суб'єкт-суб'єктного творчого мислення.

Література

1. Вознюк А. В. Философские основания педагогической аксиоматики: монография / А. В. Вознюк, А. А. Дубасенюк. – Житомир: Изд-во ЖГУ им. И. Франко, 2011. – 564 с.
2. Кашапов М. М. Психология педагогического мышления: монография / М. М. Кашапов. – СПб.: Алетей, 2000. – С. 94-107.
3. Кушнір В. А. Системний аналіз педагогічного процесу : методологічний аспект : Монографія / В. А. Кушнір. – Кіровоград : Вид. Центр КДПУ, 2001. – 348 с.
4. Шаронин Ю. В. Синергетика и творчество: некоторые аспекты теории и практики нового методологического подхода / Ю. В. Шаронин // Школа. – 1996. – №4. – С.47-51.
5. Шаронин Ю. В. Психолого-педагогические основы формирования качеств творческой личности в системе непрерывного образования: (Синергет. подход) / Ю. В. Шаронин. – М.: МГИУ, 1998. – 321 с.